

До разової Спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, професора кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, заслуженого юриста України **Аленіна Юрія Павловича** на дисертацію **Сліпенюк Тетяни Михайлівни** на тему: **«Зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Становлення України як правової держави, яка проголосила курс на євроінтеграцію, вимагає неухильного дотримання принципів верховенства права, законності та забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Реформування кримінального процесуального законодавства України, зокрема прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, мало на меті посилення змагальності сторін, розширення прав учасників процесу та мінімізацію ризиків необґрунтованого кримінального переслідування. Однак, незважаючи на прогресивні зміни, проблема зловживання процесуальними повноваженнями залишається невирішеною і продовжує негативно впливати на ефективність функціонування кримінального правосуддя.

Відсутність єдиного доктринального підходу щодо сутнісного розуміння зловживань процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі, зокрема й стороною обвинувачення, створює значні труднощі як у науковому осмисленні цієї проблематики, так і в практичній діяльності. Наведене підкреслюється й зростанням кількості звернень українців до Європейського суду з прав людини, значна частина яких стосується порушень прав і свобод осіб під час досудового розслідування та судового розгляду, що свідчить про системні недоліки в правозастосовній діяльності представників сторони обвинувачення.

Дослідження проблематики зловживань у кримінальному процесі наразі не є предметом широких наукових досліджень, однак окремі її аспекти висвітлено в наукових працях Д.С. Бакаєва, Г.Д. Борейко, О.В. Капліної, Д.В. Криворучко, Р.І. Кіреєва, О.Ю. Хабло та інших авторів. Поряд з цим, доктрина кримінального процесуального права потребує комплексного дослідження зловживання

процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі.

Про актуальність дисертаційного дослідження на окреслену тематику свідчить також її зв'язок із планом науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» – «Реформування кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права та оперативно-розшукової діяльності в умовах євроінтеграції та протидії злочинності в епоху цифрового суспільства» у межах виконання теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людино центристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 роки.

З огляду на вищезазначене, дисертаційне дослідження здобувачки на тему «Зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі» є своєчасним, актуальним та має значний потенціал для внесення вагомого внеску у розвиток вітчизняної кримінальної юстиції.

Ступінь обґрунтованості наукових рекомендацій, положень і висновків, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження характеризується системним та послідовним підходом до вивчення предмету – зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі.

Метою дисертаційного дослідження визначено комплексне формування теоретичних положень та практичних аспектів проблематики зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі, механізмів їхнього запобігання та протидії, а також розробка науковообґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства та підвищення ефективності правозастосовної діяльності у даному напрямку.

Для досягнення вказаної мети авторка обрала надійну методологічну основу дослідження у вигляді комплексу загальнонаукових та спеціальних методів за допомогою яких: охарактеризовано стан наукових досліджень проблематики зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у вітчизняній правовій науці; розкрито історичний розвиток українського законодавства щодо врегулювання зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі; визначено поняття, сутність та класифікацію зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі; розглянуто способи та механізми запобігання й протидії зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення на стадії досудового розслідування; визначено способи та механізми запобігання й протидії зловживання

процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення під час провадження в суді першої інстанції; з'ясовано способи та механізми запобігання й протидії запобігання зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення на інших стадіях кримінального процесу; проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо побудови механізмів запобігання та протидії зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі; виділено стандарти ЄСПЛ щодо запобігання та протидії зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі; запропоновано напрями модернізації вітчизняного кримінального процесу для забезпечення запобігання й протидії зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення.

Обґрунтованість роботи підтверджується опрацюванням дисертанткою значної кількості наукових праць, а також широкою базою нормативних та емпіричних джерел, серед яких статистичні й аналітичні зведення Верховного Суду, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, рішення Європейського суду з прав людини, а також матеріали судової практики, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, які стосуються предмета дослідження. Наведене також свідчить про всебічне вивчення проблематики роботи, високий рівень наукової підготовки дисертантки та її навички до теоретичного узагальнення опрацьованого матеріалу і вироблення на їх основі нових пропозицій та рекомендацій. Результати дослідження свідчать про виконання поставлених наукових задач, є логічними та послідовними, аргументованими та новими для сучасної правової доктрини.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертація складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (226 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 288 сторінок, з яких основного тексту – 223 сторінки. Структура дисертації Сліпенюк Т.М. не викликає заперечень. Виклад змісту дисертації логічний та послідовний.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної тематики, сформульовано мету роботи та завдання дослідження, подано коротку характеристику результатів дослідження, ступінь їх апробації та публікації.

У першому розділі охарактеризовано стан наукових досліджень та історичний розвиток українського законодавства щодо проблематики зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у вітчизняній правовій науці, а також визначено поняття, сутність й класифікацію відповідних зловживань.

У другому розділі детально розглянуто способи та механізми запобігання й протидії зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення на стадії досудового розслідування, під час провадження в суді першої інстанції та на інших стадіях кримінального процесу.

У третьому розділі проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо побудови механізмів запобігання та протидії зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі, виділено стандарти ЄСПЛ щодо запобігання та протидії відповідним зловживанням, а також запропоновано напрями модернізації вітчизняного кримінального процесу для забезпечення запобігання й протидії зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення.

Всі поставлені завдання у дисертаційній роботі виконано в повному обсязі, зроблено відповідні висновки та сформульовано пропозиції позиції щодо внесення змін і доповнень до КПК України для усунення недоліків і прогалин, які є передумовами для зловживань процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення.

Повнота викладених наукових положень в опублікованих працях. Основні наукові положення дисертації, висновки та рекомендації Сліпенюк Т.М. достатньо повно представила у 16 наукових публікаціях, а саме: 5-х статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1-й статті у закордонному виданні, проіндексованому у науково метричній базі даних SCOPUS, а також у 10-х тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Вищевказане дозволяє стверджувати, що представлена на рецензування дисертація є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого достатньою мірою апробовані.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження. Розроблені авторкою і викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації можуть бути використані: в науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних положень проблематики зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі; в правозастосовній діяльності – для забезпечення належної і добросовісної реалізації стороною обвинувачення процесуальних повноважень у кримінальному процесі, а також для запобігання та протидії зловживань останніми; в правотворчій діяльності – для вдосконалення КПК України та іншого національного законодавства щодо усунення прогалин та недоліків, які сприяють зловживанням процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі; в навчальному процесі – під час підготовки навчальних програм і лекцій, проведення різних видів занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес»,

«Сучасні проблеми кримінального та кримінального процесуального права» та «Актуальні питання сучасного кримінального провадження».

Наукова новизна одержаних результатів Вивчення змісту дисертації Сліпенюк Т.М. дає можливість стверджувати, що всі сформульовані авторкою елементи наукової новизни, отримані в ході дослідження є доведеними та такими, що несуть в собі низку концептуальних висновків і рекомендацій, що мають теоретичне та практичне значення. Зокрема, серед наукових ідей, які найбільше привернули увагу, слід виокремити наступні:

- сформульовано авторське визначення поняття «зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі» як специфічного виду правової поведінки представників сторони обвинувачення, спрямованого на реалізацію нормативно-закріплених процесуальних повноважень в межах, визначених законодавчими приписами, однак всупереч їхньому прямому призначенню, що завдає шкоду правам, свободам та інтересам інших суб'єктів, а також суперечить завданням кримінального провадження;

- визначено систему ознак зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі: наявність у представників сторони обвинувачення передбачених законом процесуальних повноважень, які можуть бути предметом зловживання; мета даних зловживань полягає в обмеженні прав інших учасників кримінального провадження або ускладненні їхньої реалізації; відсутність формальних ознак порушення конкретних приписів чинного кримінального процесуального законодавства; умисність реалізації процесуальних повноважень поза межами, встановленими чинним кримінальним процесуальним законодавством; заподіяння шкоди правам, свободам та інтересам інших учасників кримінального провадження; наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями, які вчиняються в ході зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі, й наслідками, які вони обумовлюють;

- розкрито концептуальні положення щодо розуміння правової природи зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі як соціально-шкідливої правомірної поведінки;

- встановлено передумови зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі, серед яких: наявність прогалин у законодавстві або недостатня чіткість правової регламентації тих чи інших суспільних відносин; суперечність приватних та публічних інтересів представників сторони обвинувачення; деформованість правової свідомості уповноважених осіб сторони обвинувачення; відсутність нормативного закріплення неприпустимості зловживань; наявність у представників сторони

обвинувачення дискреційних повноважень щодо здійснення кримінального провадження;

- розроблено систему підстав для класифікації зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі, зокрема, об'єкта, який зазнає шкоди; стадії кримінального провадження; ступеня впливу на кінцевий результат здійснення кримінального провадження; форми діяння; наслідків зловживання процесуальними повноваженнями; мотиву; складу представників сторони обвинувачення; рівня латентності;

- систематизовано способи зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення на різних стадіях кримінального провадження, елементи якої згруповано за окремими напрямками;

- обґрунтовано концептуальні положення про механізми запобігання та протидії зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення, які розподілено на дві групи, що різняться між собою своєю правовою природою: процесуальні (нормативні обмеження, що закріплені в КПК України й спрямовані на законну та добросовісну реалізацію процесуальних повноважень представниками сторони обвинувачення без порушень прав людини, прокурорський нагляд, судовий контроль, кінцева оцінка судом процесуальних дій / рішень представників сторони обвинувачення в судовому акті) та позапроцесуальні (дисциплінарна відповідальність);

- сформульовано теоретично обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КПК України для усунення недоліків і прогалин, які є передумовами для зловживань процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення;

- надано пропозиції щодо необхідності внесення системних змін до Законів України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки» та «Про Національне антикорупційне бюро України» щодо уніфікації законодавчих вимог здійснення громадського контролю за представниками сторони обвинувачення, а також визначення правового статусу та повноважень Ради громадського контролю при цих органах.

Дотримання принципів академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні та наукових публікаціях здобувачки НЕ виявлено текстових запозичень без посилання на першоджерело, фабрикації, фальсифікації та інших порушень принципів академічної доброчесності.

Щодо конфлікту інтересів. Рецензент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувачки, Сліпенюк Тетяни Михайлівни, її наукового керівника, Торбаса Олександра Олександровича, та не є їх близькою особою.

Позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження, у порядку наукової дискусії необхідно звернути увагу на деяких питаннях, які потребують уточнення при публічному захисті дисертації, серед яких:

1. Дисертанткою на стр.78 роботи сформульовано авторське визначення поняття «зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі», яке надано з урахуванням ключових аспектів цієї соціально-шкідливої правомірної поведінки. Однак, існує потенційна дискусійність щодо такої ознаки зловживання як відсутність формальних ознак порушення конкретних приписів чинного кримінального процесуального законодавства. Остання може створювати труднощі для ефективного практичного доведення факту зловживання та притягнення винних осіб до відповідальності. На підставі наведеного при висвітленні сутності цієї ознаки на стр.81 дисертації існує необхідність розкриття критеріїв розмежування між категоріями «недотримання приписів» та «зловживання без формальних порушень».

2. У другому розділі дисертаційного дослідження авторка класифікує механізми запобігання та протидії зловживанням процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі на процесуальні та позапроцесуальні, що є методологічно обґрунтованим підходом. У зв'язку з цим виникає питання щодо диференційованої ефективності цих механізмів залежно від стадії кримінального провадження. Зокрема, видається доцільним деталізувати, які саме з запропонованих процесуальних та позапроцесуальних механізмів демонструють вищу ефективність на стадії досудового розслідування порівняно зі стадією судового розгляду, і навпаки? Які об'єктивні та / або суб'єктивні чинники обумовлюють таку різницю в ефективності?

3. В підрозділі 3.3. запропоновано уніфікувати законодавчі вимоги щодо здійснення громадського контролю та визначення правового статусу Ради громадського контролю при відповідних органах публічної влади. Разом з тим, авторкою не надано оцінки щодо конкретних повноважень, які слід надати цим Радам, щоб вони були дійсно дієвими інструментами протидії зловживанням, а не формальними утвореннями. Також доцільно проаналізувати потенційні ризики можуть виникнути при реалізації такого механізму і як їх можна мінімізувати.

Висловлені зауваження характеризують складність обраної теми й мають дискусійний та рекомендаційний характер, а тому істотно не впливають на загалом позитивну оцінку дисертаційного дослідження Сліпенюк Тетяни Михайлівни.

Резюмуючи, можна стверджувати, що дисертація Сліпенюк Тетяни Михайлівни є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому авторка змогла комплексно розкрити теоретичну та практичну специфіку проблематики зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі, механізмів їхнього запобігання та протидії, а також розробити рекомендації щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та результативної діяльності представників сторони обвинувачення.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Узагальнюючи викладене, дисертація Сліпенюк Тетяни Михайлівни «Зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення у кримінальному процесі» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачкою особисто, містить нові науковообґрунтовані теоретичні результати проведених нею досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки. Рецензована робота відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 08 квітня 2025 року № 426), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 травня 2024 року № 507), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами), а її авторка – Сліпенюк Тетяна Михайлівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**професор кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений юрист України**

Юрій АЛЕНІН